

Andra Mari dantza taldeak 70. hamarkadan "birsortu" zuen Auritzeko ingurutxoa. Hiru-lau urte Auritzen, Aita Donostiaren kantutegian, eta abar bila, galdezka eta aztertzen ibili ostean, 1977ko ekainean plazaratu zuen lehenengoz Auritzeko ingurutxoa Andra Mari dantza taldeak (goizean Sestaon eta arratsaldean Tolosako zezen-plazan).

Orain, urte batzuk beranduago (2013-2014ean), orduan egindakoari buruz hausnartu eta zenbait gauza aldatzea ere pentsatu dugu, Auritzeko ingurutxoa aspaldi batean izango zen dantza-sorta horretarantz gehiago hurbiltzeko asmoz.

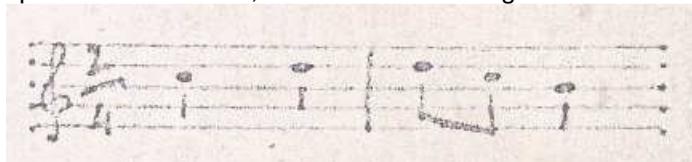
Aita Donostiarak jasotako doinuak, Aita Donostiaren Lekarozko artxibategiko apunte batzuk eta "Estampas del Pirineo" liburuaren gisakoak (Agustín Irigaray. 1930 *ingurukoak, ez dakar inprenta fetxarik. Estampas del Pirineo. Imp. Helénica, Madrid. 1ª Edición*) izan ziren Andra Mari dantza taldearen lehen informazio iturriak Auritzeko jaiei eta ingurutxoari buruz. Horregatik -eta jatorrizkoetan oso argi irakurtzen ez direlako- jasotzen ditugu apunte horiek ondorengo lerroetan. Honako apunteak Aita Donostiaren artxibategikoak dira:

"BAILES DE BURGUETE (21-Ag.-1944)

Joshe Angel: era el txistulari que venía para las fiestas de Burguete. Era de Almundoz. Venía también a Eugei, y tocaba las mismas cosas... Antes de Joshe Angel venía su padre, que tocaba las mismas cosas. Dejaría de venir a tocar a Burguete hacia 1902-1903. Tendría unos 60 años (?) hacia 1900.

1. El día 23 de Junio, víspera de S. Juan, llegaba José Angel. Salían a recibirlle a los Alduides (venía a pie) los zerbitzaris (eran 2 - los que servían) y comían en Alduides y luego salían para Burguete. Venían por la fuente de Ipeta (donde le esperaban los chicos de la escuela) y llegaban a la cadena. Allí desenfundaban su txistu y con un hijo suyo (que tocaba el tambor), comenzaba el desfile hacia el pueblo con el Karrika-soñu (nº 1):

Apunte horien artean, doinuaren hasiera ageri da:

Eta aurrerago, horrela hasten den karrika-soinua osorik¹:

¹ Doinu hau bera ageri da Ángel Irigarayen lanean, azken honek doinu luzeagoa jasotzen badu ere. Iturria: Ángel Irigaray Imaz. 1977. *Danzas euskarianas que se interpretaban en Auritz (Burguete)*. Cuadernos de etnología y etnografía de Navarra, ISSN 0590-1871, Año nº 9, Nº 25, 1977 , págs. 91-102. Eskuragarri hemen: <http://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=144581>.

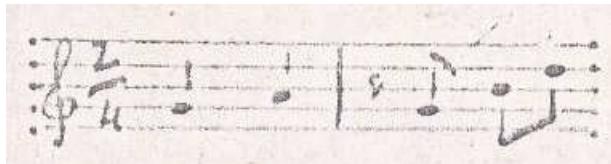
Esan beharra dago Joxe Ángel Dorremotz txistulariaz mintzo dela (Manuel zen bere aita). Eta aurrera jarraitzen du kontaketak, honelaxe:

"La primera visita era al alcalde. Después se retiraba a la casa de la Villa, donde se hospedaba. Había rosario: y al Angelus de la noche salía el txistulari tocando cualquiera de los karrika-soñus. Iba a casa del alcalde (acompañado de la mocina) y le recogía. Hacía lo mismo con los concejales: y todos juntos iban a la puerta de la iglesia, donde le esperaba el párroco. Todos, así, iban calle arriba hasta la salida del pueblo: en la casa de Agustín Irigaray, llamada Porcasio-Porkaxo, había sillas preparadas, donde se sentaban las autoridades. Se hacía una hoguera y bailaban allí los mozos, comenzando por el prior, que volvía a bailar al fin cerrando así el número de bailarines.

Después de inauguradas así las fiestas, se recorría el pueblo hacia la otra punta, hasta la casa de Aguirre (donde entonces terminaba el pueblo), Etxe-xuri. Allí se repetía la fiesta. En el trayecto se tocaba cualquiera de los karrika-soñus. Hay que advertir que delante de la mayor parte de las casas se encendían hogueras, y naturalmente el cortejo desfilaba saltando por las hogueras.

El día de San Juan el txistulari al alzar tocaba la Marcha Real.

Apunteen artean doinuaren hasiera tartekaturik dago:

Gero, hasiera horrekin bat datoren martxa osoa²:

² Doinu hau bera ageri da aipatutako Ángel Irigarayren lanean, baina Do tonuan.

Eta aurrera darrai kontaketak:

Y a la tarde en el Magnificat, cuando el sacerdote va de capa a incensar el altar, le acompaña el txistulari desde la puerta del coro hasta el altar tocando la Marcha Real. Mientras incensaba, paraba de tocar; y al volver el sacerdote, le acompañaba tocando la misma Marcha Real... Le pagaban al txistulari 27 pts. por 3 días, mas comida y alojamiento).

El ayuntamiento, con el Párroco... y demás cortejo, iban a casa del Alcalde donde tomaban unas rosquillas y copas. Al público que quedaba abajo daba pan, queso y vino a voluntad. Mientras tanto bailaban allí mismo algunas jotas o cosas así...

Ezkila-fraile. Inauguración del baile de la tarde en la plaza y en los alrededores. Consiste el baile en imitar todo lo que hace el prior que dirige el baile y lleva una correa.

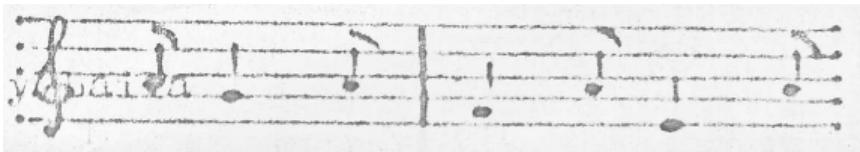
Pañolo-dantza. Es una especie de cortejo, llevando el pañuelo. Es de dos filas: una de mujeres y otra de hombres. Después de hecho el Puente, cada uno recogía el pañuelo... y seguía paseando.

Venía después el Andre-dantza nº 1. Para comenzar los dos Priores, se saludaban con sus boinas. Bailaban entonces las parejas...

Generalmente, el Prior llevaba como pareja a la hija del Alcalde.

Elección de Priores y Zerbitzaris. El 3º día, después de comer, terminada la fiesta de la plaza, en la Sala del Ayuntamiento se reunía mucha gente para presenciar la elección. Sentados alrededor de la mesa los mozos, el txistulari tocaba la marcha. Al son de la marcha, el Prior subía a la mesa y bailaba de punta a punta (era larga la mesa) con un vaso de vino en la mano, lleno, y una servilleta en la otra.”

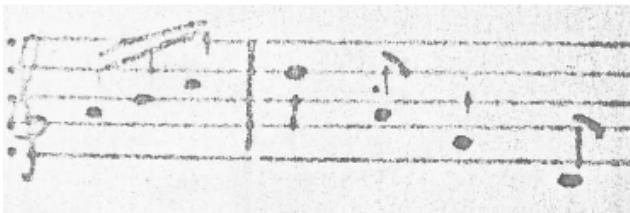
Apunte horien artean tartekaturik, doinu hau ageri da:

Eta apunteek honela jarraitzen dute:

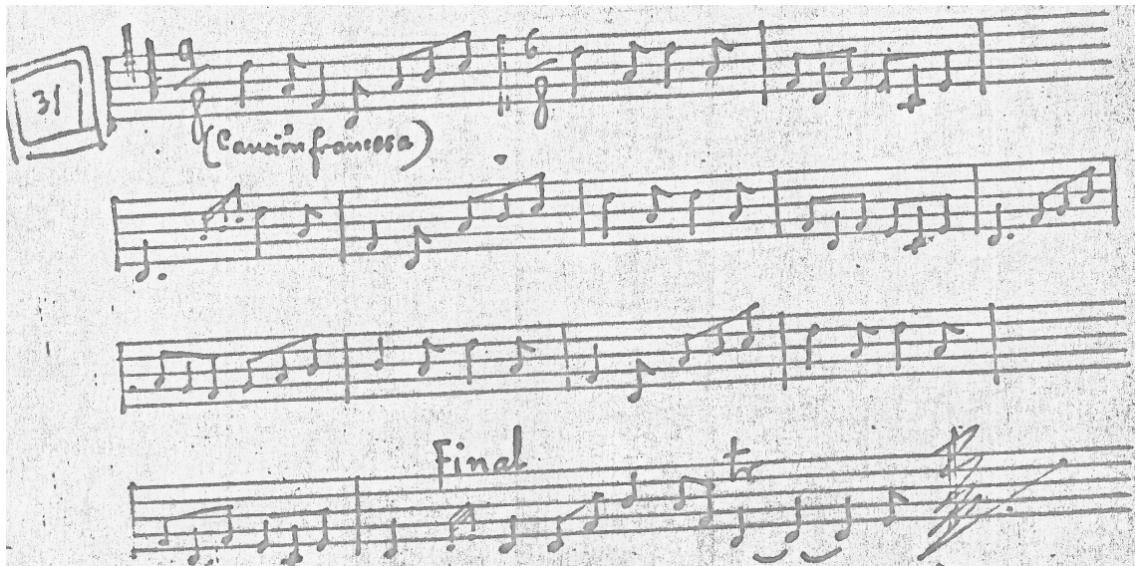
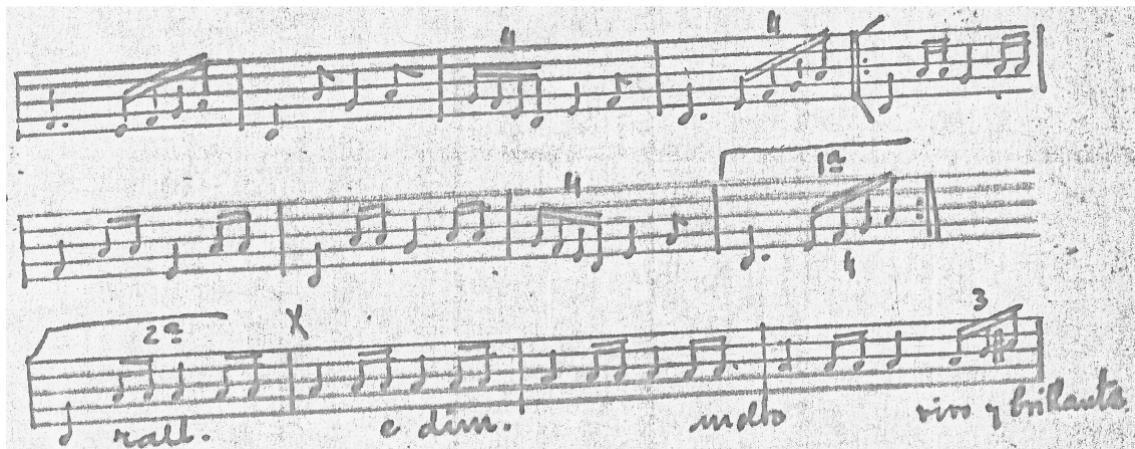
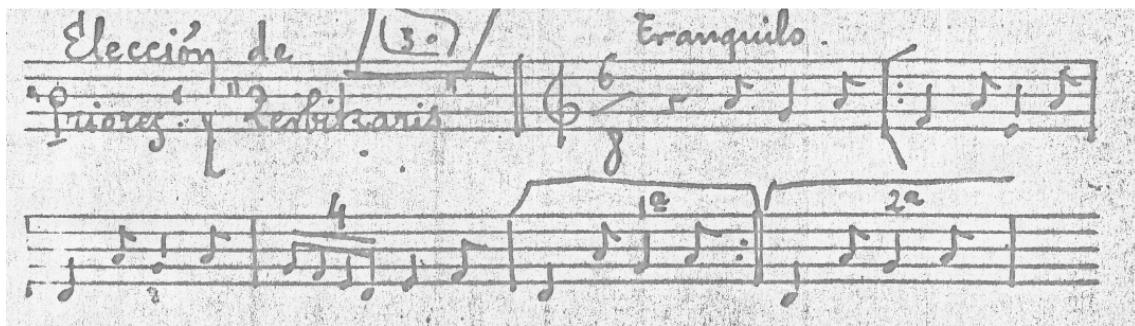
“Bailaba y dejaba el vaso de vino en frente de uno de los mozos. El elegido era el que recibía el vaso y la servilleta... Con este motivo simulaba varias veces escoger a uno por Prior... mientras no le dejaba la servilleta, no era uno elegido... El elegido subía a la mesa, entonces los dos bailaban la 2ª parte de la música”.

Eta apunteen artean doinu hau ikus daiteke:

Eta aurrerago azken bi doinu horien hasierekin bat datozen bi partitura jasotzen dira bata bestearen ostean. Hortaz, arratsaldeko dantzaldiaren ostean, hau da, ingurutxoaren eta honen bukaerako karrika-dantzaren ostean, hurrengo urteko arduradunak aukeratzera (Prioreak,

honen ordezkoa eta zebitzariak) joaten zen nahi zuen herritar oro udaletxera. Horretarako, honako doinuak baliatzen zituzten³:

³ Bi doinu hauek berdin-berdin jasotzen ditu Ángel Irigarayk aipatutako lanean.

Kontakizunak honela jarraitzen du:

"El 2º día por la mañana paseaban por la calle un carnero y dos cabritillos bien adornados de campanillas. Encima del carnero iba un muñeco de paja de 1 m o más. Al llegar a la plaza, quitaban el muñeco que lo deshacían. Unas veces lo quemaban... Los zerbitzaris llevaban los cabritillos..."

El Prior organizaba las fiestas.

El Superior le suplía en caso de falta.

Los zerbitzaris son los que servían al ttuntunero, por ejº, el chocolate en la plaza, etc... y el 3º día en la comida de los mozos en el Ayuntamiento servían los zerbitzaris...

La víspera de S. Juan, después de la apertura de las fiestas, en el nicho existente en la portada de la iglesia, se hacía una enramada, y en el centro de ésta un roscón de pan, corriente, grande, que se ataba allí. El día de S. Juan, a la salida de Misa mayor, uno de los jóvenes subía con la escalera, cogía el roscón y lo distribuía entre los asistentes."

Faustino Irigaray. Archivo P. Donostia. Lecaroz (Navarra)⁴

Aita Donostiaren aurreko atalei, Agustín Irigarayen "Estampas del Pirineo" liburuko beste hauek gehituko dizkiogu:

"El baile público: El típico baile de los "pañuelos" solía tener lugar en la plaza por la tarde; pero antes de comenzarlo ejecutaban los mozos cierta parodia, no exenta de su nota cómica. Formábase una hilera o cuerda de mozos, a los cuales dirigía en sus evoluciones el que pasaba por el más agil y ocurrente, que provisto de una correa obligaba a los demás a imitarle en sus gesticulaciones y movimientos. No era empresa fácil realizar todas y cada una de las maniobras de "director de escena", al menos con la debida prontitud y precisión matemática y sin salirse ni un ápice de la fila.

¡Había que hacerlo, de lo contrario le venía a uno el consabido correazo! Y no de broma, que bien de veras le venía.

Lo cómico solía ser cuando el cabeza de motín besaba a una vieja y los demás tenían que imitarle, bajo la acción siempre de la temible correa. Estas escenas causaban en el público la hilaridad que es de suponer. Conocíase este espectáculo con el nombre de "eskila-fraile", no acertamos a explicarnos el origen etimológico de semejante palabreja, como no sea algún juego de los muchachos, v.g. el de las "cuatro esquinas" o el "marro".

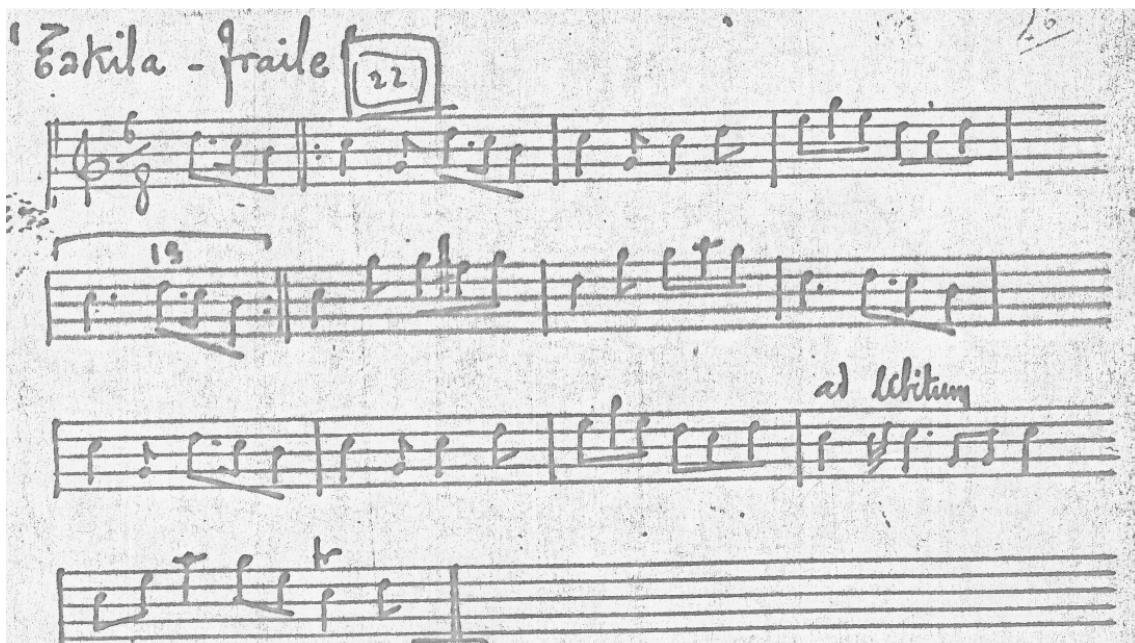
Omitimos en gracia a la brevedad, el dar detalle sobre las distintas partes de que se compone el baile: "pañolo-dantza", "andre-dantza" etc. Solo diremos que al final de la tarde el ultimo baile era la "karrika-dantza", osea el mismo baile de los pañuelos o "ingurutxo" correteado por la calle, que terminaba como todo espectáculo público de la montaña, al "toque de oraciones".

Informazioa nahasi samar dagoen arren, Auritzeko jaietan arratsaldeko "erromeria" horrelako zeozer izango zelakoan gaude:

⁴ Faustino Irigaray, Fermín eta Juanaren semea, Auritzeko sekretarioa izan zen.

- 1) Ezkila-fraile: mutil gazteek egiten zuten ("mozos") eta abilezia eta grazia zuena zen buru. Hark egiten zuena imitatu behar zuten gainontzekoek, bestela jo egiten baitzituen korrea batekin. Apunteen artean "Ezkila-fraile"ren hainbat partitura ageri dira: i) Auritzen jasotakoa, edo hori ematen du "Pañolo-dantza"ren partituraren aurrean doalako; ii) Orreagan jasotakoa (urrekoaren antzekoa); iii) "Gure Herria" aldizkarian ("Hamargarren urtea-4. Juillet-Agut 1930. P. Donostia") "Korrea – dantza (Danse de la Courroie)" izenburua duen beste partitura bat ageri da, Aita Donostiak Luzaide-Auritzen jasotakoa. Azken honen azalpena Ezkila-fraierekin bat dator; doinua, ordea, beste biekin konparatuta oso desberdina da (arin-arin itxura handiagoa du, joko-dantzarena baino).

i)

(Doinu hau ere berdin jasotzen du Ángel Irigarayk, fa notaren sostenidoa izan ezik).

ii)

iii)

GURE - HERRI
HAUARLARROU URTEA - 4
JUILLET - AOUT 1930
P. DIAZOSTIN

Cette Danse est connue et dansée à Burguete (Navarre). Plusieurs jeunes gens ou "mutilak" suivent un guide. Tous s'engagent à imiter tout ce que celui-ci voudra bien faire, en suivant la musique. Un ou deux garçons sont à côté avec des courroies pour punir ceux qui ne sauront pas imiter les mouvements du chef qui va en tête.

Copié à José M. Iraburu de Valcaros, en 1919.

2) Ingurutxo edo "el típico baile de los pañuelos": bi lerrotan jarrita (lerro batean neskak eta bestean mutilak; bakoitza bere bikotearekin) doazen neska-mutilek egiten duten dantza sorta zen, plazaren inguruan edo biran (hara hor "ingurutxo" izenaren jatorria). Hasierako mutila "Prior"ea zeneta bere bikotea, normalean, alkatearen alaba. Prioreak udalatxeen aukeratua izaten zen, herritarren aurrean eta herriko jaiak antolatzea zen bere egiteko... eta plazako arratsaldeko dantzaldian ingurutxoaren buru izatea ere bai.

Ingurutxoaren hainbat partitura zituen Aita Donostiarra jasota, eta azalpenak oso garbiak ez badira ere, partiturak argiak dira oso, eta dantzatzen ziren ordena berean daudela ematen du:

2.1- Pañolo dantza: Bukatutakoan, zubia egin eta errepikatu egiten da. 1977an lehenengo dantzatu zuenetik, Andra Mari taldeak ez du aldaketa esanguratsurik egin ingurutxoaren atal honetan.

Aita Donostiarra Auritz jasotako pañolo-dantzako doinu bera Orreagan ere jasota dago ("Surtzapi dantza" izenarekin).

2.2- Lehenengo andre dantza: hemen ere ez da aldaketa esanguratsurik 1977tik, gure partetik behintzat. Aldaketa bakarra agurra izan da: atal hau hasi aurretik prioreek – ilarako lehenak eta azkenak agur egiten diote elkarri ("Para comenzar los dos Priores, se saludaban con sus boinas").

2.3- Bigarren andre dantza: hemen ere ez da aldaketa esanguratsurik 1977tik, gure partetik behintzat. Hiru atal hauek osotuko zuten seguruenik (Nafarroako beste ingurutxoak nolakoak diren jakinda; Leitzakoa, batez ere), ingurutxoaren muina. Ondorengo atalak gehituz joango zitzaizkion denbora pasatu ahala (Lizarrako larrain dantzak ere orduak irauten zituela esaten dute, atalak eta atalak gehituz).

2.4- Inguru-dantza ("Inguru-Dantza. Aire de jota 1º"): jota airea duen dantza labur bezain arraroa da; "arraroa" diogu, egitura aldetik ez delako "ohiko" jotak bezalakoa: ez dago lauko konpasetan antolatua (hirukoetan ere ez), normalean dauden 2-3 parteak (hiru, baltseoa dagoenean) ez dira bereizten, oso-oso laburra da. Musikoaren sarreratxo bat eta koda bat daude, baina bien artean apenas ezer dagoen.

1977an Andra Mari dantza taldeak jotako pausu batzuk uztartu zizkion jota airea duelako, baina oraingoan, ez egitea erabaki dugu jota bat baino gehiago jota baten zati bat ematen duelako, ondo gogoratzan ez duen norbaitek jotzen/kantatzen duenean moduan.

2.5- Jota (“Aire de jota 2º”): aurreko dantzak baino jota egitura garbiagoa du eta nahiko luzeagoa da.

Aldaketa batzuk egin ditu Andra Mari taldeak 1977tik hona:

- Aita Donostiak jasotako doinua aztertuta, parte batzuk birritan egiteko “gogoa” ematen zuela argi zegoen; hau da, seguruenik bi aldiz jarraian joko zirela iruditzen zitzaigun baina, jo/kantatu zuenak ez zuela errepikapena egin. Esandako parte horiek errepikatu ezkero, 9 parte ateratzen ziren; denak 8 konpasekoak, bat izan ezik (ikus partiturak).
- Jotek normalean buelta bakoitzean (“buelta” esaten diogu baltseora –edo azken partera- heldu eta jota berriz hasieratik hasten den arteko tarte horri) 3 parte dauzkatela kontuan hartuta (baltseoa galdu ez denean behintzat) eta 9 parte ateratzen zitzaizkigunez, 3 bueltako jota osatzea egokiena zela iruditu zitzaigun.
- Parteen ordenari dagokionez, jotetan normalean gordetzen den egitura (puntapioa, hara-honakoa eta, azkenik, baltseoa) mantentzeko ordenarik egokiena ez zela argi zegoen. Gainera, Bizkaian hain argi ikusi izan dugun ordena hori, Nafarroan (Otsagiko jota ikusita edo Lizarrako Gaskon ahizpek, edo Ariako Amos familiakoek esandakoaren arabera) bestelakoa izan zitekeela bagenekien: lehenengo hara-honakoa, bigarren puntapioa eta, amaieran, balseoa. Bai Bizkaian, bai Nafarroan hirugarren partea baltseoaarena da eta hortiek hasi ginen: parteak berrordenatzen hirugarrena beti balseo “itxurako” bat izan zedin. Balseoei normalean antzematen zaie balseo direla, melodikoagoak izaten direlako, kantatuak izateko egokiagoak.
- Dena den, doinu aldetik behintzat puntapioak eta hara-honakoa bereiztea gatza izaten da. Hau dela eta, gainontzekoan ordena ez genuen jatorrizkoarekin alderatuz gero, askorik aldatu. Laburbilduta, buelta bakoitzeko azken partea balseoa izan zedin berrordenatu genituen jatorrizko parteak.
- Azkenik –musikari dagokionez bederen–, konpas bat gutxiago zeukan parte horretan zalantzan egon ginen bere horretan utzi ala luzatu (besteak bezalakoa izan zedin); eta konpas bat gehitzea erabaki genuen, aidanez, erregulartasuna mantentzearren, besterik ez.
- Musika barrantolatu ostean (musika baitzen ingurutxo horretan hobetoen jasota zegoena), 1977ko “bertsioko” dantza-pausuak ere barrantolatu egin genituen, ordena, oro har, hara-honakoa, puntapioa eta baltseoa izan zedin. Dena den, Auritzen edo ingurueta Andra Mariko jendeak batutako bi pausu sartu nahi izan genituenez, aipatu ordena jotaren azken aldean aldatua geratu da: bigarren bueltako baltseoa puntapio bat sartu genuen (jotaren polirritmia nabari-nabarian uzten duena, gainera); gero, hara-honakoa eta bueltak (doinuak ere Lizarrako larrain dantzan bueltak egiten diren doinua baitakar gogora; baina Auritzen ere bueltak egiten zituztela jaso genuen arren, erritmo aldetik, ez ziren Lizarran jasotakoen bezala sartzen musikaren pultsoetan; Auritzen jaso genituen moduan sartu ditugu); eta amaiera-amaieran, bai, baltseoko pausua.

2.6- Txakur-dantza: dantza ezberdinak direla diruditen atal pila batek osotzen du txakur-dantza (batzuk ezagunak gainera, “hiru-xito” esaterako).

Aita Donostiaren partituren ordenaren arabera eta idazkeragatik (aurreko jotaren azken nota eta txakur-dantzako lehenengoa ligadura baten bidez loturik baitaude), jota eta txakur-dantza elkarri lotuta egiten zirela dirudi. Eta hori bera argi eta garbi adierazten du Ángel Irigarayk ere, 1977ko lanean jasotako partituretan.

Andra Mari dantza taldea 1977an ez zen gai izan atal pila horren pausuak bilatzeko Auritzeko eta inguruetaiko artean eta ez zuen orduko ingurutxoaren berreskuraketan “txakur-dantza” sartu. Lizarrako larrain dantza ordu luzeetan luzatzen zen moduan, “txakur-dantza” bezalakoekin Auritzeko ingurutxoa ere luzatuko zen, bai. Baina oraindik ez dugu izan dantza-sorta hori berregiteko gaitasunik ez ausardiarik izan.

Hala ere, ingurutxoa beste dantza batzuekin luzatuz joango zelakoan gaudenez eta txakur-dantza nolakoa zen asmatu ezinda, jotaren ostean 1977an arin-arin bat egitea pentsatu genuen. Auritzen bertan jasota dagoen eta “i” deitu dugun joko dantza –“Ezkila-fraile”- eta Orreagakoa (“ii” bezala jaso duguna) antzekoak badira ere, ez dute

zerikusirik “iii” izenaz jaso dugun balizko “korrea-dantza” horrekin. Eta arin-arin doinu hori, Auritzen jasotako “korrea-dantza” (arestian “iii” bezala aurkeztu dugun “Dance de la Courroie”) erabiltzea otu zitzagun ingurutxoaren ostean, arin-arin airea gehiago duelako ezkila-fraile joko-dantzarena baino. 1977ko erabaki hura bere horretan uztea pentsatu dugu.

- 3) Karrika-dantza: arratsaldeko dantzaldiko azken dantza izaten zen, ingurutxoaren berdina (neska mutilak bi ilaratan doazelarik) baina plazan egin ordez, kalez kale korrikan joanda. Dantza saio batean kalez kale joateak zentzu handirik ez zuela-eta, 1977an Andra Mari taldeak ez zuen atal hau ingurutxoan sartu; orain, ingurutxoaren amaieran, irteera doinu bezala erabiltzea erabaki dugu.

Hau guztia kontuan hartuta, aurkezten du Andra Mari dantza taldeak, egun, Auritzeko ingurutxoa bere dantza emanaldietan.